

Länsstyrelsen
Värmland

KARTLÄGGNING AV RÖKFRIA SKOLGÅRDAR I VÄRMLAND 2014

Publ nr 2016:02
ISSN 0284-6845

Rapporten är sammanställd av Jenny Stake, Regional utveckling

Länsstyrelsen Värmland, 651 86 Karlstad
010-224 70 00, www.lansstyrelsen.se/varmland

Förord

Rökning är fortfarande det största enskilda och förebyggbara folkhälsoproblemet i Sverige. Över 6000 människor dör av rökning varje år i Sverige och varannan rökare uppskattas att dö i förtid på grund av sin rökning. Ett av de långsiktiga målen med svensk ANDT-politik är att barn ska skyddas mot skadliga effekter orsakat av tobak. Det finns flera miljöer som enligt lag ska vara rökfria – skolgårdar är en av dessa. Alla skolgårdar ska vara helt rökfria. Förbudet mot rökning gäller sedan 1994, dygnet runt, sju dagar i veckan och gäller alla, vuxna som elever. Det är kommunen som har tillsynsansvaret över rökfria miljöer och Länsstyrelsen som är tillsynsmyndighet över kommunerna.

Länsstyrelsen i Värmlands län genomförde hösten 2014 en uppföljande kartläggning av rökfria skolgårdar på länets alla högstadie- och gymnasieskolor. Vid en jämförelse mellan den första kartläggningen (2012) och 2014 års observation kan man se en förbättring, men trots detta finns ingen anledning att släppa problemet och lita på att det kommer lösa sig självt. Det kommer att krävas krafttag från skola, föräldrar och andra myndigheter för att kunna minska rökningen på skolgårdarna. Rökfriheten på skolgårdar är ett område där samverkan mellan tillsynsverksamhet och förebyggande verksamhet ger bästa resultat. Insatser för att minska barn och ungas rökning bidrar till en bättre folkhälsa.

Funktionen Social hållbarhet på Länsstyrelsen har uppdrag inom tillsyns- och förebyggande arbete. Med denna rapport vill vi presentera resultatet vid 2014 års kartläggning av rökfria skolgårdar samt ge några förslag som kan hjälpa skolor och kommuner i arbetet med att få rökfria skolgårdar.

Bo Jonsson
Enhetschef Regional utveckling

Innehåll

1	Inledning och bakgrund	2
	Vad säger lagen?	2
	Syfte och frågeställningar	3
	Kartläggningens metod	3
	Begrepp och avgränsningar	3
	Problemdiskussion och relevans	4
2	Resultat och jämförelse	5
	Rökfria skolgårdar	5
	Förekomsten av rökrutor, askfat, röktak och andra hänvisade platser	6
	Skyltar	7
	Intervjuenkät till rektorer	8
	Skolornas insatser	9
3	Avslutande diskussion	10
	Betydelsen av avgränsad skolgård	10
	Betydelsen av skyltning	11
	Lastkajerna – smygrökande vuxna	11
	Rektorernas övriga kommentarer	12
	Förslag på åtgärder	13
	Få fart på ”fartkamerorna”	14
	Vikten av tillsyn	15
	Har någon förändring skett?	16
4	Slutsats	16
Bilaga 1		17

1 Inledning och bakgrund

Riksdagen beslutade 2011 om en nationell ANDT-strategi, där tobak ingår. I propositionen redogör regeringen för en samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken (ANDT-politiken). Syftet är att ange mål och inriktning för hur samhällets insatser ska genomföras, samordnas och följas upp under åren 2011–2015. Denna proposition innehåller förslag till ett gemensamt övergripande mål för ANDT-politiken där ett av de prioriterade målen är att utveckla metoder för att barn och unga inte ska börja använda tobaksprodukter. Det står vidare att arbetet med efterlevnaden av reglerna om rökfria miljöer bör utvecklas (prop. 2010/11:47).

Med anledning av ANDT-strategin beslutade Länsstyrelsen i Värmlands län att genomföra en kartläggning under mars månad 2012 för att få en bild av hur rökförbudet på länets högstadie- och gymnasieskolgårdar efterlevdes. Denna kartläggning resulterade i rapporten *Kartläggning av rökfria skolgårdar, Värmland* (publikationsnummer 2013:05) och var en observationsstudie. 2014 beslutades att en uppföljning av kartläggningen skulle genomföras, men den här gången skulle observationsstudien kombineras med en intervjuenkät riktad till alla rektorer i länets högstadie- och gymnasieskolor. Anledningen till detta var att se vilka förändringar som skett inom problematiken kring rökning på skolgårdar och inte minst; Har det skett några förändringar?

Vad säger lagen?

Tobakslagen förbjuder enligt 2 och 4 § rökning i vissa offentliga miljöer och gemensamhetslokaler, inklusive lokaler för skol- och barnomsorg, hälso- och sjukvård, allmänna färdmedel, restauranger och serveringställen, hotell och annat tillfälligt boende samt lokaler dit allmänheten har tillträde. Enligt 2 § är rökning förbjuden i lokaler som är avsedda för barnomsorg, skolverksamhet eller annan verksamhet för barn eller ungdom samt på skolgårdar och på motsvarande områden utomhus vid förskolor och fritidshem. Rökförbudet gäller också på skolgårdar (se prop. 1993/94:98). Dessutom gäller rökförbudet på sådana utomhusplatser inom barnomsorgen som kan jämföras med skolgårdar, dvs. ett särskilt iordningställt och vanligen inhägnat område vid en förskola eller ett fritidshem. Däremot omfattas inte utomhusplatser vid ett familjedaghem, och inte heller allmänna lekplatser även om de också utnyttjas av barnomsorgen. Lagen ger inte möjlighet till undantag från rökförbudet i utomhusmiljöer som är avsedda för barn- och ungdomsverksamhet.

Det innebär att det inte i något fall är möjligt att inrätta rökrutor. Det är således inte möjligt att upprätta rökrutor på någon annans mark och hänvisa skoleleverna dit eftersom även detta område då kommer att jämföras med en skolgård. Det finns heller ingen möjlighet att anvisa någon plats för vuxna att röka inom de utomhusområden som omfattas av lagen. Rökförbudet på skolgårdar gäller således även i de fall där skolor för barn och ungdomar är samlokaliserade med vuxenundervisning, såväl på dagtid då eleverna delar skolgård som på kvällstid då de vuxenstuderande ensammar förfogar över skolgården. Vuxna får heller inte röka på skolgården i anslutning till t.ex. föräldramöten på kvällstid.

Syfte och frågeställningar

Kartläggningens huvudsyfte var att få en nulägesbild om problematiken gällande rökningen på skolgårdarna samt som nästa steg effektivisera förebyggande insatser samt tillsynsarbete i framtiden. Syftet med föreliggande rapport är även att få en uppfattning om huruvida kommunerna i länet gjort några insatser för att förbättra läget på skolgårdarna sedan förra kartläggningen.

För att uppnå syftet med rapporten är följande frågeställningar relevanta:

- *Hur efterlevs lagen om rökfria skolgårdar på länets högstadie- och gymnasieskolor?*
- *Vilken förändring har skett sedan observationen i mars månad 2012 genomfördes?*

Kartläggningens metod

Under mars månad 2012 genomfördes en kartläggning på samtliga högstadie- och gymnasieskolor i Värmlands län. Två personer på uppdrag av Länsstyrelsen i Värmland genomförde besök på skolgårdarna någon gång mellan 08:00-16:00. Besöken var oanmälda och gick ut på att observera hur det såg ut på skolgården med tanke på reglerna gällande rökförbud på skolgårdar. Ett och ett halvt år senare, under september månad 2014 gjordes en uppföljningsstudie, för att få en uppfattning om och hur förändringar skett på skolgårdarna. Även denna gång var besöken oanmälda och varierade i tid beroende på skolgårdens omfång. Besöken varade mellan 15-30 minuter. Besöken protokollfördes i ett observationsprotokoll och resultaten av dessa besök avidentifierades med tanke på syftet med denna rapport.

Något som kan tas i beaktande då det gäller frekvensen av rökning på skolgårdarna är att de båda observationerna genomfördes vid olika tidpunkter på året. Den första observationen genomfördes i mars månad; d.v.s. på vårkanten då snön i vissa fall låg kvar. Den andra observationen genomfördes under september månad, d.v.s. i början av terminen. Skolgårdarna har gissningsvis städats under sommaren och av den anledningen kan frekvensen av fimpar vara begränsade vid senaste kartläggningen.

Begrepp och avgränsningar

I denna studie används ”rökfria skolgårdar” frekvent. Med detta begrepp menas i detta sammanhang att observatören inte funnit några tecken på att det röks på skolgården. Man har varit observant på om det funnits askfat, röktak, förekomst av fimpar på marken eller rökande elever och vuxna. Om detta inte påvisats bedömdes skolgården således som ”rökfri”. Då det gäller protokollfrågan ”Tydligt avgränsad skolgård?” så har det i många fall saknats en tydlig markering och därför har en uppskattning fått göras om var skolgården kan tänkas sträcka sig. Om det finns tydliga inhängningar eller att skolgården verkar vara inhägnad av dess byggnader har krysset hamnat i ”ja-rutan”. Har det däremot varit mycket svårtolkat och skolan ”försvinner ut” i andra byggnader eller vägar och grönområden så har krysset hamnat i ”nej-rutan”.

Problemdiskussion och relevans

Då det finns en tydlig problematik kring 2 och 4 § i tobakslagen är det nödvändigt att kartlägga samtliga skolgårdar för att försöka få en insikt i var egentligen problemet ligger. Vad är det egentligen som gör det svårare att följa 2 och 4 § i tobakslagen än andra lagar? Och hos vem ligger egentligen ansvaret?

Då den första kartläggningen gjordes 2012 kunde man i resultatet finna att "trots en frekvent skyltning på framförallt gymnasieskolorna så är detta inte tillräckligt för att hantera problemet med rökning på skolgårdar. En bidragande orsak till problemet torde den nu i vissa fall råda "låt-gå-mentaliteten" vara dvs. man har på många skolor börjat i fel ände av problemet och placerar ut askkoppar samt i vissa fall hänvisningar dit rökning skall ske[...] Vår bestämda uppfattning är att samverkan och samordning av både förebyggande- och tillsynsinsatser är avgörande. Ingen insats eller myndighet ensamt kan hantera denna problematik." (Kartläggning av rökfria skolgårdar- Värmland, publikationsnummer 2013:05, s 7)

Resultatet redovisades under konferensen "Tobakfri skoltid – en kraftsamling för rökfria skolgårdar i Värmlands län" den 29 maj 2012 där berörda parter i samtliga kommuner i Värmlands län inbjöds.

2 Resultat och jämförelse

Rökfria skolgårdar

Vid observationen 2012 besöktes totalt 76 skolor (40 högstadieskolor och 36 gymnasieskolor) Skolgårdarna var då 74 till antalet, då det förekom delade skolgårdar. Totalt var 12 av 74 skolgårdar rökfria (6 högstadieskolor och 6 gymnasieskolor). Detta gav resultatet att var sjätte (16,2%) kan bedömas som rökfri.

Vid observationen 2014 besöktes totalt 69 skolor (36 högstadieskolor och 33 gymnasieskolor), med fördelning på 61 skolgårdar. Anledningen till det förändrade antalet beror dels på sammanslagningar och dels på att skolor upphört.

Denna kartläggning syftar inte till att redovisa enskilda skolor, utan snarare få en övergripande nulägesbild av hur läget ser ut eller har förändrats. Kommunerna redovisas områdesvis enligt följande: Karlstad och Hammarö, Karlstads gränskommuner (Forshaga, Kil, Grums), Östra Värmland (Kristinehamn, Storfors, Filipstad), Norra Värmland (Munkfors, Hagfors, Torsby, Sunne) och Västra Värmland (Säffle, Eda, Årjäng, Arvika). Nedan presenteras 2012 års observationsresultat i jämförelse med 2014 års resultat.

Område	Skolgårdar	Skolgårdar	Rökfria skolgårdar	Rökfria skolgårdar	Procent	Procent
	2012	2014	2012	2014	2012	2014
Karlstad och Hammarö	24	21	3	10	12,5	47,6
Karlstads gränskommuner	6	4	1	1	16,7	25
Östra Värmland	13	11	0	3	0	27,3
Norra Värmland	15	10	4	2	26,6	20
Västra Värmland	16	15	4	9	25	60
Totalt	74	61	12	25	16,2	40,98

Förekomst av rökrutor, askfat, röktak och andra hänvisade platser

I 2012 års observationsstudie kunde vi fastställa att det var vanligt förekommande med strategiskt placerade askkoppar, monterade på väggen eller cementrör med grus och liknande anordningar. Det var i de flesta fall gymnasieskolorna som stod för detta. Ofta förekom förbudsskyltar i direkt anslutning till askkopparna. Vissa skyltar verkade dessutom vara baserade på en egen tolkning av tobakslagen, exempelvis ett tidsbestämt förbud (*se kap 2.1, Kartläggning av rökfria skolgårdar- Värmland*)

I 2014 års studie kunde en tydlig förbättring ses beträffande förekomsten av rökrutor, askfat, röktak samt ”hänvisningsskyltar”. I några enstaka fall förekom tveksamma fall av askkoppar i form av plåtburkar eller askkoppar och röktak som verkade ligga i anslutning till skolan, men som kanske egentligen inte tillhörde skolgården.

Ett röktak med cementrör i anslutning till skolan

Skyltar

Skyltade skolgårdar skiljer sig tydligt beroende på vilken kommun som besöks. Det är uppenbart att man i vissa kommuner lägger mer krut på skyltningen i form av att även förbjuda snusning och på det här viset strävar efter en tobaksfri skoltid. En del skolor väljer att ha en mer utförlig förklaring till *varför* det är förbjudet att röka på skolgården. Det varierar var man väljer att placera en skylt. Vissa skolor väljer att placera ut dem vid varje ingång till skolan, samt vid parkeringar, andra väljer att sätta en dekal på en bakdörr.

Exempel på skylt med tobaksförbud

Nedan följer jämförelsen mellan 2012 och 2014 års skyltfrekvens och sambandet mellan denna och rökningens frekvens.

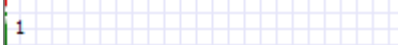

Observationsstudien från 2012 visade att på 32 skolgårdar av samtliga 74 fanns det skyltar som förbjöd rökning. Av dessa bedömdes 4 som rökfria. 42 skolgårdar hade ingen skyltning som förbjöd rökning och av dessa var 8 rökfria.

Däremot visade observationsstudien från 2014 att 29 av samtliga 61 skolgårdar fanns det skyltar som förbjöd rökning och 9 av dessa bedömdes vara rökfria. 32 skolgårdar hade ingen skyltning som förbjöd rökning och hälften av dessa, dvs. 16 skolgårdar, var rökfria.

Liksom 2012 års observation återfanns även 2014 de allra flesta skyltar på gymnasieskolorna, troligtvis med anledning av att det är där man upplever problemet som störst.

Intervjuenkät till rektorer

Vid 2014 års kartläggning skickades även ett webbaserat frågeformulär ut till kommunernas rektorer i syfte att få en förståelse för hur medvetenheten ser ut på skolorna beträffande rökning och de lagar som gäller och inte minst; hur det såg ut på deras skola. Här illustreras rektorernas svar tillsammans med frågorna som ställdes till dem.

1	Känner du till tobakslagens bestämmelser angående rökfria skolgårdar?	Antal	Procent	Grafisk illustration
1	Ja	61	98,39%	
2	Nej	1	1,61%	
Totalt		62	100%	
2	Förekommer det rökning på er skolgård?	Antal	Procent	Grafisk illustration
1	Ja	37	59,68%	
2	Nej	24	38,71%	
3	Vet inte	1	1,61%	
Totalt		62	100%	
3	Finns det rutiner för hur personal ska agera om rökning förekommer?	Antal	Procent	Grafisk illustration
1	Ja	59	96,72%	
2	Nej	1	1,64%	
3	Vet inte	1	1,64%	
Totalt		61	100%	
4	Samverkar ni med andra aktörer utanför er skola för att motverka rökning på skolgården?	Antal	Procent	Grafisk illustration
1	Ja	38	61,29%	
2	Nej	20	32,26%	
3	Vet inte	4	6,45%	
Totalt		62	100%	
5	Har det genomförts särskilda insatser i er skola för att motverka rökning på skolgården? Om ja, vilka?	Antal	Procent	Grafisk illustration
1	Ja	42	70,00%	
2	Nej	16	26,67%	
3	Vet inte	2	3,33%	
Totalt		60	100%	

Skolornas insatser

I enkäten ombads samtliga rektorer utveckla en av frågorna:

Har det genomförts särskilda insatser i er skola för att motverka rökning på skolgården? Om ja, vilka?

Svaren gav en övergripande bild av hur insikten och engagemanget ser ut på de olika skolorna. Vid något tillfälle förklarade en rektor att rökning sker utanför skoltid, på kvällar och helger. Rökningförbudet förefaller gälla enbart under skoltid, vilket alltså inte stämmer överens med rådande tobakslag. Å andra sidan underströks i detta fall att om rökning påträffades vid andra tider än skoltid ombads den rökande att avlägsna sig från området, något som inte upplevts som ett problem. Nedan följer en sammanfattning av de insatser som gjorts på skolorna:

- temaarbete med bland annat *Non smoking generation*
- erbjudande om hjälp att sluta röka
- trygghetsgrupper ordnar aktiviteter där de positiva effekterna av att vara rökfri påvisas.
- varje mentor går igenom var gränserna för skolgården går
- allmän information
- information som en del av undervisning
- vårdnadshavare kommer att kontaktas om överträdelse av rökförbudet sker
- antirökkontrakt med eleverna
- kommunen har hjälpt till med kampanj
- information till föräldrarna
- information om tobakslagen
- tobaksprojekt som även inkluderar snus
- handlingsplan och rutiner
- stöttning av elevhälsan
- disciplinära åtgärder (först varning, därefter kvarsittning där undervisning av skolsköterska och inbjuden föreläsare sker)
- förflyttning av askkoppar till ”utanför skolområdet”
- samarbete med *tobaksfri duo*
- deltagande i enkätstudien *Ung i Värmland*

3 Avslutande diskussion

Likt den första kartläggningen som gjordes 2012 så verkar problemet med rökning på skolgårdarna kvarstå. Tydligt är dock att skyltningen i en del fall blivit mer avancerad i den bemärkelsen att de är mer informativa och utförliga. Vad som också är positivt är att askfaten och de allra flesta platser och röktaak som är avsedda för rökning nu är borttagna eller flyttade. Det sistnämnda kan dock medföra problem då flyttning av askkoppar kan bli hänvisande för rökare. Det verkar fortfarande i vissa fall vara oklart *när* rökförbudet gäller. I en del fall verkar uppfattningen vara att förbudet endast gäller under skoltid, vilket alltså inte stämmer. Sedan finns det mycket bra och kortfattade skyltar som också berättar om att skolan är väl medveten om rökförbudets omfattning; "Rökning förbjuden- Gäller alla, alltid"

Betydelsen av avgränsad skolgård

En skillnad mellan protokollen som fördes vid de båda observationerna är rutan för *tydligt avgränsad skolgård*. Eftersom denna ruta inte fanns med på det tidigare protokollet reflekterades det inte heller över detta och således finns ingen information kring detta under 2012. Då det har funnits svårigheter att faktiskt avgöra var gränsen för vissa skolgårdar egentligen går blir den naturliga frågan: "Hur stor betydelse har en tydligt avgränsad skolgård för förekomsten av rökning?" I några fall har exempelvis skolan i fråga en egen parkering, tätt intill skolan. Här har elever påträffats röka. Är detta okej då? Tillhör inte denna parkering skolgården då den ligger i direkt anslutning till skolan? Vid ett annat tillfälle påträffas en elev röka på en smal väg mellan skolans byggnader. Är detta inte skolgård på grund av att det går en liten väg däremellan? Även om det i många fall verkar finnas oskrivna regler om var gränserna går och vart det är tillåtet att röka så är alltid oskrivna regler lättare att tänja på än de nedpräntade.

Nedan följer en bild av hur stor del av de tydligt avgränsade skolgårdarna respektive de tveksamt avgränsade skolgårdarna var rökfria.

Tydligt avgränsad skolgård	Varav rökfri	Procent
31	16	51,6

Ej tydligt avgränsad skolgård	Varav rökfri	Procent
30	9	30

Vi kan här urskilja att de skolgårdar som varit tydligt avgränsade visat sig till större del representera de rökfria skolgårdarna än de som inte varit tydligt avgränsade. Vad som dock är viktigt att påpeka här är det faktum att högstadieskolorna i större utsträckning oftare är inhägnade. Som diskuterats tidigare i denna rapport så verkar problemet med rökning i betydande grad mer återfinnas på gymnasieskolorna. Alltså kan vi grovt säga att förklaringen på siffrorna ovan kan bero på att högstadieskolorna, som oftare är inhägnade, också är mindre drabbade av problemet med rökning på skolgårdar.

Betydelsen av skyltning

Beträffande skyltningen på skolgårdarna så kan vi i den här studien se att förekomsten av skyltar påträffas framförallt på gymnasieskolorna, förmodligen av den anledningen att det är där problemet är som störst. Gissningsvis ser man inte lika stor anledning att skylta högstadieskolorna i samma utsträckning på grund av att det är mer självklart för dem att elever, vuxna och besökare här inte röker. Av den anledningen kan det vara viktigt att ta i beaktande att trots att rådande statistik skapar en gynnande bild av att *inte* skylta skolgårdarna, behöver det inte betyda att resultatet skulle vara bättre om skyltarna togs bort från de i dagsläget skyltade gårdarna.

Lastkajerna- smygrökande vuxna

Något som uppmärksammats under observationen är att lastkajerna för matbESPisningen på en del av skolorna utgör en viss del i problematiken kring de icke rökfria skolgårdarna. Här återfinns också sällan förbudsskyltar. Vid ett extremfall var marken bokstavligen täckt med fimpar under gallret vid lastkajen. Vid ett annat tillfälle påträffades en vuxen anställd eller leverantör sittande på lastkajen och röka. Även om det inte skulle vara skolans anställda som borde vara medvetna om lagen så kan det lika gärna vara någon av varuleverantörerna (som vid ännu ett annat tillfälle sågs röka vid sin lastbil vid kajen) som är den "skyldige". Denne har eventuellt inte samma insikt i vad som gäller på skolgården. Således kanske skyltningen bör skärpas vid just dessa områden?

Smal väg intill skolan- skolgård eller ej?

Rektorernas övriga kommentarer

I den webbaserade enkäten fanns även utrymme för rektorerna att uttrycka övriga åsikter och kommentarer. En del uttrycker svårighet att ha kontroll över skolgården utöver dagtid då undervisning bedrivs. Detta är något som mycket riktigt är en omöjlighet för rektorer och lärare att kontrollera, därför är det än viktigare att allmänheten också är väl medveten om de lagar och regler som gäller på skolgårdar. Det finns också uttryck för problematik kring brist på resurser som kan jobba mot ungdomar i frågan.

Någon berättar att skolgård inte finns och att fastighetsägaren upprättat en rökruta för sin personal. Hit hänvisar skolan också sina elever. Problematiken kring att skolgården inte finns är förståelig, det är också som en annan rektor påpekat svårt att kontrollera rökandet då andra aktiviteter äger rum i samma byggnad. Däremot är inte hänvisning till rökruta tillåten. Någon rektor önskar vägledning och ifrågasätter rimligheten med att ha ett rökförbud i en sådan situation.

Vi har några internatskolor i länet, detta gör att rökande ungdomar är mer bundna till skolans område. Detta medför också en problematik, inte minst då det gäller hänvisning av rökare till annan plats. I ett fall berättar en rektor att de haft totalförbud på skolan, men att detta resulterat i att eleverna gått över vägen och rökt. Det här har medfört olägenhet för grannarna till skolan och problemet med rökningen är åter ett faktum.

Man har också ansett att det stora problemet är avsaknad av sanktioner. Eleverna lyder helt enkelt inte uppmaningen om att flytta sig från skolans område. I samband med detta menar också någon att ett problem är att de har fler myndiga än omyndiga personer på skolan. Detta får dock en helt fel inriktning på problemet, då det inte spelar någon roll hur gammal man är och hur mycket man är tillåten att köpa cigaretter. Det är inte tillåtet för vare sig omyndiga eller myndiga att röka på skolgårdar.

Bättre samverkan med föräldrar är något som är önskvärt hos någon rektor. Detta är troligtvis en viktig insikt, eftersom rektorer och lärare ensamt omöjligt kan få bukt med problemet. Det är en stor del av attityden och allvaret med rökning som måste komma hemifrån. Slutligen påpekar ett par rektorer att rökningen upplevs ha minskat de sista två åren. Förhoppningsvis kommer fler rektorer vid nästa uppföljning uppleva detsamma.

Förslag på åtgärder

I vår rapport från 2012 diskuterades förslag på åtgärd som första steg; att avlägsna askfat, cementrör, och andra "hjälpmedel" för rökarna. Detta är något som även skolorna i de allra flesta fall nu också gjort. Frekvensen av askfat och röktak är i det närmaste obefintlig. Däremot verkar man ändå i många fall röka på samma ställen. Skillnaden är att man slänger fimpen på marken.

Tydlig skolgård

Om man av olika anledningar inte kan sätta upp tydliga markeringar (som staket) för att rama in skolgården så kanske en skriftlig beskrivning av skolgården vore en lösning. Den bör vara skriven på ett sätt som inte uppfattas som en hänvisning.

Projekt

Övriga åtgärder skulle kunna tänkas vara olika projekt inom skolan, exempelvis tävlingar mellan skolorna. En idé skulle kunna vara att följa kampanjen *dizza alkohols* exempel där eleverna genom att sträva efter budskap, kreativitet osv, på deras egna sätt gör egna filmer som ställningstagande mot tidig alkoholdebut. Dessa bedöms sedan av en jury och en vinnande klass utses (www.dizzaalkohol.se)

Policy

Rektor är ansvarig för att det finns en tobakspolicy och att den följs. En tobakspolicy är något som alla skolor behöver utarbeta och implementera i sina verksamheter. Det behöver skapas en tydlig handlingsplan så att alla lärare, elever, föräldrar och skolpersonal vet vad som gäller. Det är viktigt att det finns tydliga regler för hur överträdelse av policy hanteras och av vem. Policyn kan t.ex. innehålla åtgärder om hur föräldrar kontaktas i samband med att skolan upptäcker att en elev röker eller snusar och vilket stöd skolan kan ge till personal och elever som använder tobak. Elever ska ha möjlighet att sluta med tobak och skolorna ska erbjuda hjälp via elevhälsovården.

ANDT i ordinarie undervisning

Ett sätt att morverka rökning hos elever är att integrera undervisning om tobakens skadeverkningar i ordinarie undervisningen. Det är rektorns ansvar att integrera ämnet så det passar in i läroplanen och det är hans ansvar att sätta upp tydliga mål för undervisningen. Skolan behöver ha en tydlig arbetsplan för undervisning av ANDT. Elever behöver engageras i undervisningen och det behöver finnas en långsiktighet där utvärderingar görs.

Föräldrars roll

Skolan har möjlighet att stärka föräldrarnas medvetande om sin egen betydelse för barnens hälsoval och olika former av föräldrasamverkan är en viktig del av arbetet mot tobak och andra droger. Föräldrar behöver informeras om hur de kan göra för att minska risken för att deras barn börjar använda tobak. De behöver veta vad som gäller på skolan och vilka konsekvenserna blir om deras barn bara röker på skolgården. Föräldramöten kan användas för att diskutera tobaksfrågan. Forskning visar att ett tydligt avstånd från tobak från föräldrar minskar risken för tobaksbruk hos deras barn.

Fysiska miljön/tillgänglighet

Vissa skolor behöver en tydligare och synligare skyltning. Askkoppar måste tas bort, fimpar bör städas undan ofta och regelbundet. Skolan behöver samarbeta med andra aktörer som finns i närheten. Tobak ska vara svårt att få tag i.

Tillsyn

Kommunen har tillsynsansvaret vad gäller detaljhandel av tobak och rökfria miljöer. Ofta saknas samband mellan tillsyn och övrigt förebyggande arbetet. Kommunerna behöver bli effektivare och mer konsekventa i sin tillsyn av skolgårdar, när problemområden lokaliseras är det viktigt med en dialog med skolan. Skolans vetskap om att tillsyn utförs och eventuella konsekvenser som det kan medföra gör att skolans arbete med rökfrihet tas på större allvar.

Tobaksförebyggande metoder

SOTIS, samtal om tobak i skolan, är en modell för individuella hälsosamtal mellan en skolsköterska och grundskoleelever som röker eller snusar. Samtalsmodellen utgår från ungdomars erfarenhet av tobak, och syftet är framför allt att höja motivationen till beteendeförändring. Hälsosamtalsmodellen har utvärderats med gott resultat i Stockholms och Uppsala län. Samtalsmodellen kan genomföras inom ramen för de rutinmässiga hälsosamtalen. Två SOTIS utbildningar för elevhälsopersonal genomfördes i Värmland hösten 2014.

Tobaksfri Duo är en metod som efter vetenskaplig granskning visar effekt på barn och ungdomars tobaksbruk. Arbetet bygger på en väl strukturerad organisation, vuxenstöd, information, attitydpåverkan och ett positivt gruptryck. I årskurs 5 eller 6 erbjuds elever att skriva ett kontrakt och bilda en ”duo” tillsammans med en tobaksfri vuxen. Duon lovar att inte röka, snusa eller på annat sätt använda tobak. Avtalet gäller till och med skolavslutningen i årskurs 9 och följs årligen upp via en försäkran. Ungdomarna får ett medlemskort som är kopplat till vissa förmåner och aktiviteter. Tobaksfri Duo har visat goda resultat på ungdomars rökning. Intressant är även att många vuxna blir rökfria för att kunna ingå kontrakt med ungdomarna.

Material

Det finns flera handböcker att använda i arbetet med att få till rökfria skolgårdar

- Tobaksfri kommun – en guide för att utveckla det tobaksförebyggande arbetet
- Tillsammans mot tobak
- Handbok för en tobaksfri gymnasieskola
- Berusning på schemat – högskadiet och gymnasiet

Länkar med mer information om tobak, både argument och fakta:

www.tobaksnolla.se

www.tobaksfakta.se

www.folkhalsomyndigheten.se

www.can.se

www.nonsmoking.se

Få fart på ”fartkamerorna”

Observatören bevittnade en diskussion som utspelade sig mellan en anställd på skolan och en elev på en skola angående lagen om förbud mot rökning på skolgården. En känsla av hopplöshet infann sig, ”Man säger till, men det hjälper inte och man orkar inte gå vidare med det”. För att det finns en fartbegränsning på vägen, betyder det inte att maxfarten hålls, om det inte finns fartkameror. Finns det fartkameror sänker man farten. Samma fenomen verkar utspela sig på skolorna runt om i länet; Skyltningen är det inget fel på, men förbudet stannar där. Det finns inga konsekvenser för lagbrott.

Det kan bli obehagligt att ta tag i situationen, speciellt om eleven fyllt 18 och är myndig. Man väljer inte själv vart man får röka i Sverige, då lagstiftningen styr detta. Vi måste bli mer konsekventa och ta hårdare tag mot ”lagbrytarna”.

Galler utanför entrédörr

Vikten av tillsyn

Enligt 19 a § tobakslagen (1993:581) är det kommunen som ansvarar för den omedelbara tillsynen över tobaksförsäljningen och rökfria miljöer. Att rökförbud på skolgårdar respekteras tillhör det sistnämnda. Detta betyder att en kommun ska se till att det finns tillsynspersonal som aktivt besöker skolgårdar och kontrollerar att rökförbudet efterlevs. Utifrån tillsynsaspekten är det inte kommunens ansvar att ge förslag för olika åtgärder för att eventuell rökning på skolgården upphör, utan för detta ansvarar varje enskild skola själv.

Den ansvariga nämnden i kommunen har också möjlighet att vidta administrativa åtgärder, som att förelägga med eller utan vite, om skolan inte ser till att rökningen på skolgården upphör. Att rökfria skolgårdar uppnås är i slutändan en politisk fråga och det är just politikerna i kommunen som är ansvariga för att se till att tillsynsarbetet får tillräckliga resurser och kan bedrivas på ett effektivt sätt. Naturligtvis utesluter ett effektivt tillsynsarbete inte möjligheten till en lönsam samverkan med de förebyggande åtgärder som görs och kan göras i en kommun.

Har någon förändring skett?

Vid en jämförelse mellan 2012 och 2014 års observation kan man se en klar förbättring. Från att endast funnit ca var sjätte skolgård rökfri 2012, var fyra av tio skolgårdar rökfria vid observationsstudien 2014. Om det har att göra med avlägsnande av askfat, personalens uppmärksamhet och insatser, kommunerna ökade tillsyn eller om det rent av beror på att besöken gjordes vid olika årstider är svårt att säga. Det är viktigt att tänka på, som tidigare nämnts att det finns många parametrar som spelar in i en undersökning som denna. Den stora skillnaden mellan frekvensen av rökning mellan högstadieskolor och gymnasieskolor till exempel, vilket påverkar statistiken. Därför bör man inte lita blint på siffrorna utan snarare se dem som en vägvisning för åt vilket håll det går.

Men trots att statistiken visar en tydlig förbättring finns ingen anledning att släppa problemet och lita på att det kommer lösa sig självt. Tvärtom krävs ordentliga krafttag från såväl rektorer, lärare som föräldrar och till och med samhället i stort. Att fyra av länets tio skolgårdar är rökfria är inte en tillfredställande siffra. Det är fler skolgårdar som inte är rökfria än som är det. Det finns en lag som förbjuder rökning på skolgårdar, och den gäller alla, dygnet runt. Det är meningen att siffran skall vara 100 %. Det är viktigt att de anställda på skolorna runt om i länet sätter ner foten ordentligt. De flesta av oss vet i dag att rökning är en inkörsport till vidare rökning av exempelvis cannabis. Tobakslagen finns inte enbart för att den ska följas och kontrolleras, den är en socialskyddslagstiftning. Den finns där i första hand för våra barn och ungdomars bästa, för att de ska få en bra och hälsosam start. Många skolor visar dock prov på att viktiga insatser gjorts och tagit till förnuftiga strategier för att eliminera rökningen, men de skolor som inte ger detta engagemang behöver inspiration för att nu börja med det.

4 Slutsats

Värmlands läns skolor har visat en tydlig förbättring vad det gäller de rökfria skolgårdarna. Från att endast var sjätte av länets skolgårdar varit rökfria (2012), var motsvarande siffran nu fyra av tio (2014). Det är en klar förbättring. Vissa kommuner är framstående i förbättringen, medan vissa visar ett sämre engagemang. Vi behöver vara medvetna om att endast skyltning av skolorna inte räcker. Man har inte gjort sitt jobb i och med detta. Det måste ses till att lagen efterlevs, i annat fall blir skyltningen verkningslös.

I den webbaserade enkätundersökningen framgick att många skolor har en bra insikt i vad som gäller och arbetar med detta. Andra skolor behöver stöd i arbetet. Ytterligare andra skolor önskar vägledning pga. att deras skolgård är obefintlig eller svårtolkad av olika anledningar, t.ex. då de delar lokal med andra verksamheter som restauranger, idrottsanläggningar m.m. Detta är ett befogat önskemål. Det är viktigt att höra rektorer och lärare som är på plats, eftersom det är lätt att inte ha förståelse för hur rökningen kan vara ett problem när det finns ett förbud mot den. Men omfattningen av åtgärderna är mycket större än enbart förbudsskyltar och handlar i grunden om attityd och inställning. Detta är något som inte bara skolan ensamt ska arbeta med, utan även föräldrar och samhälle i ett gemensamt samarbete.

I det stora hela har alltså Värmlands län nått framgång i arbetet med de rökfria skolgårdarna, men mer arbete krävs och det är viktigt att fler aktörer samarbetar för att framgången ska bli ännu bättre.

Bilaga 1

Länstyrelsen
Värmland

Observationsstudie – Rökfria skolgårdar 2014

Besöksprotokoll

Datum: _____ Veckodag: _____ Besökstid från kl. _____ till kl. _____

Gymnasieskola Högstadieskola

Skolans namn: _____

Kommun: _____

Tydligt avgränsad skolgård? Ja Nej

OBSERVATÖRENS IAKTTAGELSER

Uppmärksammas rökning på skolgården? Ja Nej

Om ja, beskriv var och antal rökare (ungdom/vuxen):

Uppmärksammas rökning i närheten av skolan? Ja Nej

Om ja, beskriv var och antal rökare (ungdom/vuxen):

Länsstyrelsen
Värmland

Länsstyrelsen Värmland, 651 86 Karlstad, 010-224 70 00
www.lansstyrelsen.se/varmland